

Jordbruk och boskapsskötsel.

Till varje fastighet i staden hörde minst en s.k. vret- eller skogslott. Dessa lågo över allt, runt omkring staden. Närmast staden, strax norr om gamla kyrkan, mellan denna och nuv. Samuel Permansgatan, funnos s.k. kålhagar, vilka användes till trädgårdsodling. I allmänhet hade gårdsägarna egna kor, hästar, svin och höns. Ladugårdar och stallar lågo inne på gårdstomterna. Kreaturen utfodrades under vintern inne med hö från vret- och skogslotterna, men man köpte även hö av bönderna i socknarna runt kring staden. Om somrarna slogos lotterna, och hölador funnos på alla lotter. Under slåttertiden brukade drängar och pigor tillbringa nätterna i dessa hölador. En del lotter voro avsatta som en slags naturaförmåner för vissa tjänstmän i staden. Sålunda fanns det exempelvis en lott, som kallades "landshövdinglotten" och en, som bar namnet "borgmästarlotten". Den förra sträckte sig från Lugnviksgränsen till Nyvik och omfattade hela området mellan Storsjön och gamla vägen till Lugnvik. Närmast söder om denna lott låg den s.k. "långlotten", vilken på 1880-talet ägdes av kramhandlare Åström.

Under sommaren betade kreaturen i den s.k. Stads-skogen, som var belägen bortom Lugnet. Stadsborna hade gemensamt kvinnligt vallhjon, "geterska", och erlade avgift till staden. Den, som tog upp dessa avgifter kallades "kofogde". I slutet av 1870-talet

sköttes denna syssla av skomakare Roman, far till hüradsskrivare Roman. Vid 7-tiden på morgnarna drevos korna från de olika ladugårdarna utefter gatorna upp till Stadsskogen, där de emottogs av geterskan. Vid 5-tiden på eftermiddagen samlades alla pojkar, som skulle hämta korna, uppe vid grinden vid Lugnet och därifrån drevos dessa åter hem till respektive ladugårdar. Under hemfärden fingo korna beta av dikeskanterna utefter gatorna - några trottoarer funnos då ej - och till och med på torget lät man dem beta, om något gräs fanns där. Meddelaren har själv som pojke drivit korna till och från betet. Nuvarande Gröngatan kallades då "Gröna gången" och var egentligen en fägata.

Meddelare: E. Chr. Genberg, löjtnant, f. i Oviken 1868, inflyttad till Östersund 1874.

Boskapskötsel

Gårdarna i staden hade egna vretlotter, vilka slogos. Höet användes till foder åt kreaturen. Nästan varje gård hade egna kor. På varje lott fanns en hölada. Meddelaren har själv som liten gått med mat till slätterfolket på lotten. Sedan höet avslagits fingo kreaturen gå på bete på lotterna. Ladugårdarna lågo på tomten i staden och varje morgon fördes korna på bete ute på lotten. Gatorna saknade vid denna tid trottoarer och här fanns i stället diken. När korna gingo till betet ville de gärna stanna och beta i dikena, där det fanns gott om

gräs.

Meddelare: Fru Brita Pettersson född år
1857 i Östersund.

Bostapsarköket

De flesta gårdsägare, borgare och tjänstemän hade ännu på 1880-talet egna kor, som släpptes på bete i Stadsskogen, omfattande bortre delen av Jämtlands fältjägarregementes kasärngård samt skogen därutaför. Man hade gemensamt kvinnligt vallhjon "geterska". Korna drevos till beteshagen utefter nuvarande Gröngatan, som då var fägata. Om aftonen hämtades korna av de olika ägarna vid grinden till beteshagen. En gång i veckan släpptes dock korna ut på gamla Åsvägen ungefär vid Havremagasinet, där varje koägare då fick ta reda på sina kor. Om man ej passade tiden, hände det då, att korna gåvo sig iväg in i staden och betade på gatorna (dikeskanterna). Ibland kommo de ända in på Residensets tomt.

Meddelare: f. Landsfiskal Lars G. Uhlin
född i Östersund 1870.

Jordbruk

114-121

De till gårdarna hörande kålhags- och badstugutomterna liksom vretlotter och skogslotter användes nu icke längre för sitt ursprungliga ändamål. Kålhagstomterna och badstugutomterna äro nu omvandlade till byggnadstomter; vretlotterna och skogslotterna ha disponerats för andra ändamål, nämligen till utvidgning av stadsplanen, kasärngårdar och övningsplatser för försvarsväsendet m.m.

110

De utstakade jordområdena både inom och utom staden gingo i handel som fast egendom i allmänhet, och rätten, d.v.s. tidigare Brunflo tingslags häradsrätt och sedermera Östersunds rådhusrätt, ansåg ej, att hinder mötte att meddela lagfart å dylika köp tills Kungl. förordningen av år 1881 om tjuguarig hävd trädde i kraft år 1882. Staden väckte klander mot innehavarna av jordområdena utom stadsplanen. Förlikning ingicks emellertid på så sätt, att innehavarna av jorden avstodo från äganderätten mot det, att staden lämnade dem kontant gottgörelse för nedlagda odlingskostnader.

För stadsjorden erlades av ägarna skatt i likhet med vad som ägde rum för fast egendom i allmänhet, men till staden erlades och erlägges fortfarande tomtören och jordskatt med ett mindre belopp.

Den odlade jorden utom stadsplanen benämndes vretlotter. Varje borgare hade en vretlott sig tilldelad. Med tiden kom dock detta förhållande att rubbas något, så att ägare till byggnadstomt icke alltid var ägare till den vretlott, som ursprungligen hörde till byggnadstomten, liksom det också kunde hända, att en gårdsägare kunde äga mer än en vretlott. - Det låg naturligen i ägarens intresse att genom gärdesgård skydda sin vretlott från ohägn av folk eller få.

Andra byggnader än lador funnos, åtminstone icke i regel på vretlotterna, om man till lador jäm-

väl räknar logar (kornlador). Meddelaren erinrar sig endast en sommarbostad på området för lotterna, nämligen den, som uppförts av apotekare Justelius på det område, där Fornbyn Jamtli nu ligger. S.k. bondgårdar funnos icke, egentliga fågator ej men väl gångstigar.

Vägen från staden ut till den oskiftade Stadsskogen gick utefter stadens gator och vidare efter Repslagaregatans (nuv. Rådhusgatans) fortsättning (Lottgatan) samt Lugnet-vägen, som fortsatte till Kyrkås socken. Vid infarten till Stadsskogen fanns grind, där sommartiden de betande kreaturen mottogos av geterskan på morgonen och avhämtades på kvällarna. Kreaturens ägare fingo själva ombesörja kreaturens avlämnande och avhämtande. Särskild vakt vid denna grind har nog aldrig funnits.

I äldre tid fanns i staden ingen ordnad handel med mjölk och produkter därav. Detta förhållande föranledde, att envar, som det kunde, höll kor för producerande av mjölk, främst för eget behov men även till avsalu till de stadsbor som saknade möjlighet att själva hålla kreatur. De, som ägde gård i staden, idkade i allmänhet boskapsskötsel, dock ingalundå i någon stor utsträckning.

För anskaffande av kreatursfoder men även för odling av säd och potatis samt köksväxter idkades jordbruk på vretlotterna, och dessa jordbrukare återfinna vi hos alla befolkningsklasser. Detta

jordbruk räknades som binäring till det egentliga näringsfånget, icke som huvudnäring.

Torghandeln var mindre betydande förr, och torgföring av stadsbornas egna jordbruksalster måste ha varit obetydlig.

Särskild benämning på dem som idkade jordbruk förekom icke, ej heller betraktades de som mindervärdiga personer.

Uppgift om vretlotternas exakta storlek kunde meddelaren ej lämna, men foder till ett par kor kunde de sannolikt lämna. Jordbruken voro icke större än att de kunde skötas av ägarna själva med tillfällig hjälp då och då. - Torpare ha aldrig funnits i staden.

Inom staden höllos nötkreatur, hästar och svin. Den vanliga kreatursbesättningen torde ha omfattat en å två, undantagsivs flera kor, vilken besättning ej fordrade stora ladugårdar. Bete för dessa kreatur var ordnad i Stadsskogen eller det område, utanför det stadsplanelagda, som icke uppdelats i lotter. Betet var gemensamt för hela staden. Särskild geterska fanns, som nämnts, och hon var anställd av magistraten eller drätselkammaren.

Sommarladugårdar utom den planlagda staden voro okända. Kreaturens vattning under betesgången skedde i bäckar, som runno genom skogen. Under vintern hämtades vatten ur brunnar, som funnos i varje gård. - I regel hade så mycket foder skördats

under sommaren, att det räckte till kreaturens utfödring under vintern. I undantagsfall blev det nödvändigt att köpa något foder.

Gödseln från ladugårdarna kördes ut på lotterna. Stora torget befriades från kreatursspillning och annan orenlighet genom stadens försorg. Renhållningen av gatorna ålåg gårdsägarna. Var och en fick hålla rent utanför sin gård.

Storleken av avkastningen efter nötkreaturen kan icke noggrannt uppgivas. På den tid, dessa uppgifter avse, var avkastningen icke lika högt uppdriven som nu för tiden. Möjligen kan avkastningen av en ko beräknas till fyra liter mjölk per dag eller 1460 liter per år.

En del stadsbor saknade möjlighet att hålla sig med ko och voro därför hänvisade till att köpa mjölk av någon granne, som var i tillfälle att avstå något av denna vara. På annat sätt ordnad mjölkdistribution kände meddelaren icke till.

Huruvida lantbrukare utom staden lämnat mjölk till personer inom staden ^{vj} var okänt för meddelaren; något större kvantum kunna sådana leveranser icke ha representerat..

Vid slutet av 1870-talet och början av 1880-talet, d.v.s. vid järnvägens tillkomst, började ladugårdarna så småningom att försvinna. "Koarrest" har meddelaren aldrig hört talas om. När man slutade hålla kor i staden kunde meddelaren icke exakt angiva, men han antog, att det skett på 1880-

talet. Ingen ladugård lär nu finnas kvar i staden.

Förr i tiden höllos svin inom staden. Meddelaren kan icke bestämt ange tiden, då svinhållning alldeles förbjöds, men det torde ha inträffat för omkring sextio år sedan. Meddelaren hade icke hört, att någon svinfogde funnits i staden. Den, som hade svin, fick själv ombesörja bevakningen av dem.

Hästarna, som funnos i staden, användes icke enbart för jordbruket utan även för annat arbete, såsom exempelvis för transporter av olika slag. Handelsidkare med affärer i större omfattning hade behov av hästar för varutransporter. En del hästägare betjänade även allmänheten med körslor av varitjehanda slag. Yrkesutövande åkare funnos i äldre tid icke i staden. Den förste åkaren etablerade sig i slutet av 1870-talet. Häststall funnos i stadsgårdarna. En och annan hästägare hade stalldräng anställd. Bete för hästarna hade man i Stadsskogen. I övrigt avbetades lotterna, sedan skörden inbär-gats. Hästfoder fick man från lotterna men dessutom måste en del inköpas från närliggande landsbygd.

Får och getter torde icke ha hållits i staden, åtminstone har meddelaren icke något minne härav.

Det är vanskligt att yttra något i frågan, huruvida andra djur höllos inom staden. Det kan ju vara tänkbart, att i enstaka fall ox, tjur, ungnöt eller gumse (stallgumse) funnits.

Hundar och katter bruka vara allestädes närvarande, således funnos de med all säkerhet även i staden. Man får väl antaga, att höns funnits för producerande av ägg till husbehov. Hönsen inhystes vanligen i en avbalkning av ladugården eller i något annat uthus. Numera hållas höns icke i de centrala delarna av staden. Inom den icke planlagda delen av stadsområdet finnas enstaka mindre hönsgårdar, där ägg pläga tillhandahållas köpare i synnerligen begränsad omfattning, eller lämnas till närmaste handlande i utbyte mot varor.

Inom staden odlades på lotterna hö samt något korn och potatis samt i kålhagarna och på kryddgårdstomterna potatis, rovor, kålrötter, morötter, palsternackor, kål, ärter m.m. ävensom blommor samt bärbuskar av olika slag, såsom hallon, krusbär, röda och svarta vinbär. Den, som först började idka trädgårdsskötsel som näringsfång, var trädgårdsmästare E. Guldbrandsen, vilken inflyttat från Norge. I hans trädgård odlades både köksväxter och blommor, vilka såldes dels i trädgården norr om staden, dels på stadens torg. - Det korn, som odlades, användes till brödsäd och någon ringa del till hönsfoder. Säden odlades blott för eget behov och ej till avsalu. Jämväl potatis odlades för husbehov. Odling i större utsträckning förekom icke. Tobak odlades ej, icke heller lin.

Jordbruket idkades, såsom förut sagts, i liten omfattning. En gårdsägare, som sysslade med grovarbete, och en hantverkare skötte sitt egentliga arbete året runt med korta avbrott endast för sådd och skörd. En handelsidkare med omfattande rörelse var naturligtvis nödsakad att anlita lejd hjälp för sitt jordbruk; likaså en tjänsteman. - Fester vid andtidernas slut voro okända.

Inom staden finnes nu ett byggnadskvarter, som kallas "Borgmästarlotten". Detta namn erinrar dock blott därom, att avkastningen av lotten tillföll borgmästaren som lön och icke därom, att borgmästaren själv idkade jordbruk.

Man kan säga att jordbruksrörelsen ännu icke helt upphört inom staden, åtminstone om man räknar med dess hela område. I Odensala och Grävsåsen tvenne byar, som införlivades med staden från och med år 1918, idkas fortfarande jordbruk såsom det viktigaste näringsfånget.

Meddelare: f. häradsskrivare E. E. Livén
född i Östersund år 1861, mångårig ordförande i stadsfullmäktige.

Hantverkare
Hantverkare och gesäller.

121-124

Nedanför nuvarande överläkarebostaden vid lasarettet låg Hestermans färgeri och kattuntryckeri. Hesterman var tysk, hade varit med i dansk-tyska

kriget 1864 och hade därifrån tapperhetsmedalj. Han hade jordbruk ute i Lugnvik. Strax söder om Hestermanska färgeriet lågo Sandbergs och Sjöströms garverier, det senare närmare sjön. Strandgatan fanns då ej. Hudarna blöttes direkt i sjön. När järnvägen västerut drogs fram, byggdes en bank utmed stranden, och i denna gjordes en port för att man skulle kunna komma ned till stranden.

Uppe vid nuvarande Rådhusgatan, som då hette Repslagargatan, låg Frömans repslagarbana, vinkelrätt mot gatan, ungefär där Brogränd nu ligger. Repslagare Fröman bodde i hörnet av Repslagargatan och Brogränd - nuvarande kvarteret Repslagaren. Bland skraddarna kunna nämnas S.M. Lindholm, som bodde i den s.k. Wasénska gården, Köpmangatan 26 och skraddare Dahl, Köpmangatan 16. Skomakare: Roman, Lindqvist och Eriksson. Den sistnämnde hyrde hos meddelarens mormor "Lisa i Borgen", Storgatan 36. "Lisa i Borgen" var från Borgen i Oviken. De nyinflyttade fingo ofta namn efter de orter, från vilka de kommit. Skomakare Eriksson var även skohandlare, liksom Per Jönsson, som bodde vid Storgatan 33. Skomakare Lindqvist var doktor Gregor Lindqvists far.

5
Gesällerna voro ofta svaga för brännvin. Sjöströms garveri var ett tillhåll för dylika avsigkomna gesäller. I allmänhet sparades det mesta arbetet på verkstäderna till i slutet av veckan och det berättas, att man då fick särskilt brått på

123

skomakarverkstäderna, då stadsborna ville ha sina skor fina och nyhalvsulade till söndagen. Lärpoj-karna fingo då tidigt på söndagsmorgonen springa ut med de lagade skorna till respektive ägare. Måndagar och även tisdagar togo sig gesällerna i allmänhet ledigt enligt den gamla visan:

"Måndagen är en frivillig dag", etc.

De lågo då på stadens vretlotter, uppe vid Karlslund o.s.v. och söpo och spelade kort. När brännvinet tog slut, skickade man efter mera till brännvinsmagasinet vid torget. Brännvinet köptes kannvis i bleckkaggar. Även träkaggar användes. Glas användes icke utan man söp direkt ur kaggen.

Meddelaren var vid 14-15 års ålder (omkring år 1880) anställd vid Östersunds Postens tryckeri, då i kassör Ljungbergs gård vid Kyrkgatan (nuv. pensional Stanley). Redaktionen och annonskontoret voro inrymda i ett hus på nuv. Tempohusets tomt, där även redaktör Agaton Burman bodde. Mellan redaktionen och tryckeriet fanns telefon, den första i Östersund. I begynnelselön hade meddelaren 2 kronor i veckan, vilket senare höjdes till 3 kronor. Tidningen utkom då onsdag och lördag. Arbetet på tryckeriet började klockan åtta på morgonen och tills dess skulle lärpoj-karna ha städat. Då kommo tryckaren och konstförvanterna, och det första, som poj-karna då fingo göra, var att springa och köpa "besk" (=malörtsbrännvin) hos Erik Jönsa på gäst-

givargården (nuvarande Gamla Stadt). Lärpojgens arbete i övrigt bestod i att "rensa svibel" d.v.s. sortera upp hopblandade stilar m.m. samt att bära ut tidningen de dagar, den kom ut. Så småningom fick meddelaren börja vid kasten, ävensom med andra arbeten vid tryckeriet.

Meddelare: E. Chr. Genberg, löjtnant, f.
i Oviken 1868, kom till Östersund 1874.

På vårsidan kommo gesällerna med sin packning i ett bylte med vaxduk omkring och med knölpåk. De togo arbete en vecka eller fjorton dagar, och sedan gävo sig många av igen. Till meddelarens fader, som var smed, kom en vår en gesäll, dalmas till börden, och begärde en slant, varpå han vandrade vidare. Om hösten kom han igen, och när meddelarens fader frågade, var han hade varit, sade han, att han varit ända upp till Offerdal, till en by, som hette Frankrike. "Där kalla' dom korven för gusslån, men då blev jag rädd å då vände ja."

En smed vid namn Olsson, på grund av att han var halt gemenligen kallad "halta Olle", hade köpt öl hos den tyskfödde bryggaren Wallenhaupt, men kunde ej betala. Wallenhaupt yttrade då: "Den linken Olsson han trinken min bier men han vill icke bezale. Men jag skall stämme honom inför den lille krånfogd (kronofogde Englund) och de ska bli en ganske kort process."

De gamla hantverksmästarna, som hade burskap, voro i regel ganska stolta. Meddelarens farfar, som var smed, skulle en gång med hjälp av sin son utföra en del arbeten åt en bonde i Lit. Vid den första måltiden placerades de tillsammans med drängarna. Efter maten sade meddelarens farfar att nu skulle de packa ihop verktygen och ge sig iväg. Bonden undrade, hur det var fatt, men då sade smeden, att han inte kunde arbeta på ett ställe, där man behandlade honom på ett sådant sätt. Han var ej van att äta tillsammans med bonddrängar. Därefter fick han äta tillsammans med bonden i ett inre rum.

Meddelare: Anders Bäckman f.d. lokförare, född i Östersund 1873.

Fiske.

Stadsborna bedrevo fiske med nät och utter. På Frösösidan av Östersundet drogs även not. På bron höll man till och metade. På norrsidan av den pålarm, som gick ut från stranden, där Badhusparken nu ligger, var ganska grunt vatten. Här brukade stadens småpojkar meta blindsill, snorgärs och s.k. "lakatrubb" (smålake?).

Meddelare: E. Chr. Genberg, löjtnant, f. i Oviken 1868, inflyttad till Östersund 1874.

HANTVERK

Ullberedning.

Ull inköptes och förarbetades i hemmen. Pigorna kardade och spunno garn. Detta garn användes dock mest till strumpor. Ylletygerna köptes vanligen färdiga.

Meddelare: Fröken Anna Kinnman född i Östersund år 1872.

Tvätt.

Man tvättade hemma på gårdarna. Vatten kördes upp från Storsjön i tunnor på flata kätkar. Sedan kördes tvätten ned till Storsjön, där kläderna sköljdes och klappades, tidigare vid själva stranden eller vid en vak, senare vid en särskild tvättbrygga.

Meddelare: Fru Anna Kjellman f. Lundholm (av gammal Östersundssläkt) f. 1886.

BÅKNING

Bröd.

Två gånger om året, höst och vår, bakade man tunnbröd och tunnknäckebröd. Ugnar för bakning av dylikt bröd funnos i allmänhet icke på varje gård, utan man fick hyra hos någon som hade en dylik bagarstuga, exempelvis hos repslagare Fröman, nuv. Eidems. Tunnbrödet bakades av korn, veks itu och därefter i ytterligare tre delar så att kakan fick

formen av en cirkelsektor. Tunnskäckebrödet bakades däremot av råg och veks endast en gång. Kakan fick alltså formen av en halvcirkel. Bakningen av tunnbröd och tunnskäckebröd utfördes av särskilda i konsten förfarna s.k. "bakströ", som gingo omkring i de olika familjerna i tur och ordning. De voro två stycken. Ett sådant bak tog i allmänhet ett par dagar i anspråk. Meddelaren berättade, att barnen på väg till eller från skolan gärna tittade in i bagarstugan och fingo sig en smakbit. - I hemmen bakades skorpor, småbröd m.m.

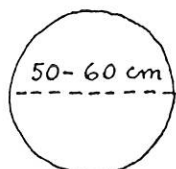
I brödbutikerna såldes en sorts stora runda kakor med hål, bakade av blandat korn- och rågmjöl. Dessa kakor, som kostade 12 öre stycket, kallades av barnen "rallarbröd", på grund av att rallarna vid järnvägsbygget ofta använde sådant bröd i sin matsäck.

Meddelare: Fröken Anna Kinnman född i Östersund år 1872.

BÄKNING.

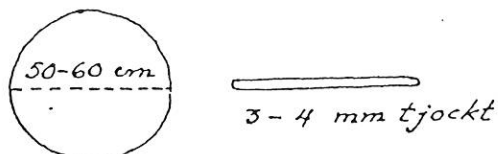
Följande brödsorter användes:

1) Tunnbröd, ojäst, av kornmjöl. Stor kaka viken i åtta delar. Brödet åts hårt, bröts efter vikningen i cirkelsektorer. Förvarades i matboden i lårar med lock på. Detta bröd bakades vanligen höst och vår, dock även vid behov däremellan.

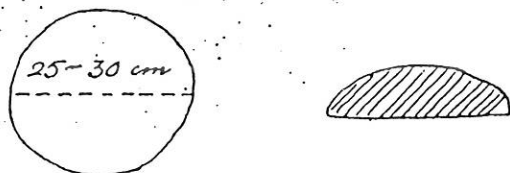
ca 1/2 mm tjockt

2) Tunnknäckebröd, jäst, av kornmjöl uppblan-
dat med råg. Veks i två delar. Äts till en början
mjukt men till större delen hårt. Bröts i bitar.
Förvarades såsom föregående. Bakades såsom före-
gående höst och vår; även däremellan

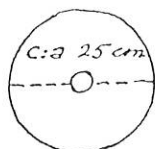
3) Ärtbröd. Ojäst. Av ärtmjöl med inblandning
av något korn. Storleken såsom tunnbröd. Veks i åt-
ta delar. Äts hårt, bröts efter vikningen i cir-
kelsektorer. Användes särskilt till enrisrökt fläsk.
Baktid och förvaring lika med tunnbrödet.

4) Limpa. Jäst. Mestadels av grovt rågmjöl. De-
gen jästes en eller två dagar. Sirap eller mesost i-
blandades. Degen arbetades i flera timmar. Jäst från
driicka. Formen rund och bukig. Skärs i skivor och
äts med smör, mesost, getost och gammelost. Förva-
rades i träbyttor i källaren. Bakades vid behov, om-
kring en gång i månaden.

5) Paltbröd. Jäst. Av blod, mjölk, flott, grovt
rågmjöl och något kornmjöl. Runda kakor med hål i
mitten. Hålet uttogs med ett horn. Äts tillsammans
med fläsk och mjölksås, kokt. Hängdes på stänger i
kök eller bryggstuga, där det fick torka (under ta-

ket). Bakades vid slakten på hösten.

Ännu på 1880-talet bakade man vanligtvis vardagsbrödet i hemmen även i Östersund. Kakor skickades till grannarna som prov på baket. Kallades "smak-käka".

På 1880-talet funnos två bagerier i staden, ehuru man då ännu mest bakade hemma. På 1890-talet började man mera allmänt köpa bröd hos bagare.

På 1880-talet funnos redan brödbutiker, "Kringel-Brita" på Prästgatan och bagare Melanders butik. Kringlor och småbröd såldes i hemmen av kringvandrande gummor. Dessa togo dock dessa varor hos bagarna.

Meddelare: Fröken Anna Paulsson född år 1877 i Föllinge, inflyttad till Östersund vid tre års ålder.

Fröken Ellen Paulsson född år 1881 i Östersund.

Fröknarna Paulsson döttrar till bildhuggaren Paulsson, år 1880 inflyttad till staden från Föllinge (Laxsjö).

Meddelare

SAMFÄRDSEL OCH HANDEL

D

SAMFÄRDSSEL

Järnväg.

Järnvägen till Östersund invigdes 1882. Redan 1878 fanns dock distriktsförvaltning här. Östersund var då huvudort för 6:te distriktet, som omfattade hela övre Norrland. Nu tillhör Östersund 4:de distriktet, vilket omfattar ett avsevärt mindre område.

Ursprungligen bodde de högre järnvägstjänstemännen i järnvägens hus nere vid stationen. Förstestinsen hette Tham, sedan kom en som hette Hjelm.

Meddelare: f. Lokförare Anders Bäckman
f. 1873.

Sjöfart.

Den första ångbåten på Storsjön var hjulångaren "Jemtland". Den slutade gå på 1860-talet. Dess ångpanna låg en längre tid upplagd på tomten nr 132 i hörnet av Köpmangatan och Grängsgatan, vilken till följd härav i meddelarens barndom var en kär uppehållsort för stadens småpojkar. 1880- och 1890-talen var "storsjöflottans" storhetstid. Den förnäms- ta ångbåten var då hjulångaren "Karl XV", vilken var byggd vid Kvittsle i Mattmar. Sedan den slutat gå i trafik låg den en tid ute i Östersundet och var då ett slag tillhåll för spritlangare och andra skumraskfigurer, vilket gjorde, att polisen måste ingripa. Under förra kristiden såldes "Karl XV" till jobbare

och nedskrotades. Samtidig med "Karl XV" var "Odin", även den en hjulångare, Befälhavare på "Odin" var vid denna tid kapten Tjernberg. Befälhavare på "Karl XV" voro efter varandra två bröder Bank. Bland propellerångarna under 1880-talet kan först nämnas "Framåt", förd av kapten E.A. Hammarström och senare av dennes son Tildor Hammarström. Propellerångaren "Östersund", som ännu är i trafik, byggdes vid Minnesgården. Förste befälhavare var här kapten Burman och senare norrmannen, kapten Övre. Från Revsundssjön hitfraktades pr tåg propellerångaren "Thomé" även den fortfarande i trafik. Vid lokstallarna måste man stanna tåget och ta ner en del telegrafstolpar för att komma fram. Befälhavare på "Thomé" var kapten Dederling en liten torr, ilsken gubbe men med gott hjärta. Han var även ivrig goodtemplare. Såväl "Östersund" som "Thomé" ha på senare tid blivit tillbyggda. Vid Minnesgården byggdes även "Necken", som var försedd med tvenne propellrar. Förste befälhavare på denna båt var kapten Blomqvist. En broder till honom, som tagit namnet Viklund var maskinist på samma båt. Senare blev denne maskinist vid Östersunds första elektricitetsverk nere vid kajen och anställdes slutligen vid Hissmofors. En tredje broder till de båda föregående kallade sig Eklund och var maskinist på "Karl XV". På "Necken" tjänstgjorde två bröder Olsson, söner till en pråmskeppare, som förde pråmen "Orädd". Den ene var eldare och tog namnet Blixt, den andre var däckskarll

och tog namnet Dunder. Man talade om Necken med "Blixt och Dunder". Blixt blev senare vaktmästare vid flickskolan och Dunder emigrerade till Amerika. "Necken" ombyggdes senare och fick då namnet "Trafik". Befälhavare var då en tid kaptan Söderberg, senare anställd vid Gösta marmorbrott som maskinist. "Necken" ("Trafik") var en liten båt och gick endast "inomskärs" till Brunflo, Sandviken m.m. "Trafik" fraktades senare till Näckten. Gick för egen maskin till Kårgärde brygga och kördes sedan därifrån på landsväg till Näckten. Detta skedde under förra kristiden. Under 1880-talet fanns även en liten ångslup, som hette "Gustaf". Den förflyttades senare till Locknesjön. Kvittsle trävarubolag hade även en ångbåt vid namn "Öring", vilken ännu finnes kvar. I slutet av 1880-talet tillkommo "Bergsviken", vilken ursprungligen var en pråm men sedan ombyggdes, samt "Thor". På "Bergsviken" var förste befälhavare kaptan Ek, som nu för "Östersund". "Thors" förste befälhavare var Nils Persson i Fillsta. Trafiken omfattade hela Storsjön. Båtar gingo till Brunflo, Berg, Hackås, Oviken, Vällviken, Norderön, Hallen, Kvittsle, Trångsviken, Ytterån, Krokomb, Rödösundet m.fl. bryggor. I början av 1890-talet hände det en gång, att "Thomé" på väg från Berg till Östersund, utanför ^{HARÅ} Kårgärde brygga, rände på en stor sten och sprang läck. I matsalen sötto då bl.a. pastor Nordien i Hackås, båtens kaptan Dederling och meddelaren. Pastor Nordien ramlade vid stöten över matbordet, meddelaren åkte

1902

in i en spegel och kapten Dederling kastades ut i trappan. Båten kunde för egen maskin sättas på grund, men maskinisten stod då i vatten till knäna. Läckan tätades nu med en fläskskinka, och sedan fortsattes den avbrutna resan. Trots erbjudande av assistans från andra båtar tog sig även kapten Dederling, som var mycket envis, med båten in till Östersund utan hjälp.

Östersunds kaj var då mindre än nu. Hamnfogde fanns även då, men det var friskt ombyte på dem. Den siste hamnfogden under glansperioden på 1880-90-talen var en f.d. fanjunkare Liljefelt, farfar till nuv. landsfiskalen Liljefelt i Lit.

Vid denna tid, särskilt före järnvägens tillkomst, fick staden sitt behov av lantmannaprodukter - åtminstone sommartid - huvudsakligen sjövägen. Särskilt torgdagarna, onsdag och lördag, var det livligt vid kajen, när båtarna lade till. Stadens pojkar voro då tillstädes med eller utan dragkärror för att hjälpa till med uppfraktningen av varorna och därigenom tjäna en liten slant. Sedan kunde det hända, att de hemsökte Vestlins^{stuga} kafé, beläget där Sveasalongen nu ligger, där de kunde få kaffe med "snäckor" (motsvarande våra wienerbröd) och "krus" (kakor) av alla slag så mycket de ville ha för en tjugufemöring. Ibland fingo även pojkarna följa med på gratistur med båtarna mot det att de hjälpte till med att langa fram ved till ångpannan.

När båtarna lågo vid kajen brukade stadens herrar passa på att gå ombord och få sig litet till bäs-

ta. De större båtarna hade både mat- och spritservering. En av de mera trägna gästerna var den s.k. "Lihl Pål". Denne hade fått sitt namn på grund av att han var liten till växten. Han ansåg sig vara litet förmer än andra, och man drev gärna med honom. En gång var "Lihl Pål" ombord på "Karl XV" då en av passagerarna, en bonde från Oviken, blev sjösjuk. "Lihl Pål", som själv härstammade från samma socken, frågade: "Ä du sjuk?" men fick omedelbart till svar: "Man kan int' bli ane när man se n' Lihl Pål".

Vid slutet av 1880-talet fanns även en mindre ångbåt, "Gurly", som endast gick tvärs över sundet från kajen till Framnäs, där det då fanns ett utvårdshus med spritservering. Detta ägdes av den s.k. "Glahans Märta" som även hade krog i staden, Storgatan 14. Skeppare och besättning på "Gurly" var sedermera grosshandlare O. P. Berg, som sedan gifte sig med "Glahans Märta". Senare fanns även ett utvårdshus vid Mariedal, även detta på Frösön (nuv. trädgårdsmästare Åkerströms). Även här var det spritservering. Mariedal ägdes av Erik Jönssa som hade gästgiveriet i Östersund.

Så småningom försvunno ångbåtarna och nu finnas endast ett par stycken kvar.

Meddelare: E. Chr. Genberg, löjtnant, f.
i Oviken 1868, inflyttad till Östersund
1874.

79

Kapten Dederling på ångfartyget Thomée skällde en gång ut en besättningsman, då en av passagerarna, som var lite "på tura", utbrast: "Ä du värst här på båta du, je ä värst i Vigge je". Vad kapten Dederling svarade är icke meddelaren bekant.

✓ Meddelare: Anders Bäckman f.d. lokförare
f. i Östersund 1873.

HANDEL

Butikshandel.

Specerihandlare Hallgren kom till Östersund från Västergötland som knalle. Stannade i stan och satte upp specerihandel i ett nu rivet hus beläget, där Nilsson & Apelqvists uraffär nu är belägen. Han gifte sig med en dotter till prosten Zetterberg i Brunflo. Varorna togos dels från Norge - Levanger och Trondhem - dels över Sundsvall. Varorna fraktades dels på landsväg dels även sjövägen över Kallsjön och ned till Storsjön. Det hände t.o.m. att han importerade ostron, vilka voro förpackade i träkaggar. Hallgren var meddelarens farmors far.

Meddelarens fader innehade Lundholms järnaffär vid Stora torget. Hela personalen åt och bodde hos chefen från butiksdrängar till biträden och resande. Familjen åt dock för sig själv i ett rum innanför kö-

ket. I detta åto även biträden och resande ehuru på andra tider. Drängarna åto i köket.

✓ Meddelare: Fru Anna Kjellman f. Lundholm,
född 1886.

I en av stadens speceriaffärer brukade man göra skillnad på kunderna och ville gärna hugga för sig, om det gick. Det berättas, att ägaren, om någon särskilt lättlurad kund var inne i butiken, kunde säga till expediten "t.b.b." vilket betydde: "ta bra betalt".

Om en cigarr- och snushandlare berättas att han för att hålla snuset fuktigt brukade skära upp potatis i skivor och lägga i snusburkarna. Och den potatisen var nog väl använd, då snuset, som såldes efter vikt, drog till sig fuktigheten i potatisen och på så sätt blev avsevärt tyngre.

Meddelare: Gårdsägare N.P. Agerberg f. i

✓ Ås 1869, gick i skola i Östersund på 1880-talet; bosatt i Odenslund sedan år 1900.

Torghandel.

Torgdagar voro onsdag och lördag, och då kommo bönderna in till stan med sina lantbruksprodukter. Det hände även att andra saker salufördes. Så kom man exempelvis från Tangelsbyn med osläckt och släckt kalk.

I sydvästra hörnet, alltså det område som be-

gränsades av Storgatan och nuv. Samuel Permansgatan, sålde man ved och hö. Hövågen låg först på nuv. Stockholmsmagasinets tomt (nr 84) men flyttades sedan till nuv. "Korg-Olles" tomt nedanför torget. Mitt emot på nedre sidan torget, alltså i nordvästra hörnet stodo brödförsäljarna. Bröd till avsalu i staden bakades framförallt i Marieby. Det var dels tunnbröd och dels "halvtjockbrö", ett sorts mjukt bröd. På samma sida av torget som brödförsäljarna stodo även slaktarmadammerna. Det var madam Jonsson (mor till konstnären Anton Genberg), vilken stod på nedre sidan Storgatan. Bredvid henne stod "Erik Daniels Kari" och mitt emot dessa på övre sidan gatan stod madam Solberg. Alla tre sålde från dragkärror, där köttet låg upplagt. Köttet vägdes på betsman, och över huvud taget användes aldrig annat än betsman vid all torghandel. Ej sällan voro dessa av trä.

I nordöstra hörnet av torget stodo landsbor, som sålde kött och andra lantbruksprodukter. Här stodo även försäljare av varm mat, ärtvälling, fikvälling, kaffe och smörgåsar. Man tog väl även understundom en sup till maten, inköpt i den närbelägna spritutskänkningsen. På sydöstra sidan av torget stodo ved och kalkklass m.m. Denna del av torget var då mindre än nu, beroende på, att den gamla skolbyggnaden då ännu stod kvar.

Potatis och rotfrukter såldes i spann och tunnor. Ägg räknades i tjog. Smör såldes efter vikt,

skålpund. Fisk såldes även av bönderna. Från Kyrkås kom man med laggkärl. Efter torgdagarna städades torget genom stadens försorg. Inga platsavgifter för de säljande under torgdagarna.

Det förekom även att bönderna levererade direkt till stadsborna, särskilt i gårdar, där de brukade ta in, men även annorstädes.

Meddelare: E. Chr. Genberg, löjtnant, f.
i Oviken 1868, inflyttad till Östersund
1874.

Torghandeln försiggick på stora torget. I nordöstra hörnet såldes varmt kaffe "ärtevälling" (ärt-soppa), "fikvälling" (=katrinplommonsoppa), smörgåsar på mjukt bröd (12-öreskakor). I nordvästra hörnet av torget såldes hö. Jordbruksprodukter, kött och slöjdsaker såldes i likhet med nu ungefär mitt på torget. Slaktare och andra yrkesmän sålde från bord men bönderna från sina åkdon. I allmänhet stodo hästarna med på torget. Huruvida någon hyra betalades för platsen på torget visste ej meddelaren.

Inga bestämda tider voro stipulerade för torghandeln. Sommartid började försäljningen vid 7-8-tiden på morgonen och fortsatte till fram på eftermiddagen.

Torgdagar voro liksom nu onsdagar och lördagar, vilka voro de enda dagar, på vilka torghandel bedrevs.

Fisk såldes tidigare aldrig på torget utan di-

rekt hemma hos konsumenterna. Senare - på 1890-talet - hände det en eller annan gång att man sålde fisk på torget. Mestadels var det fisk fångad i Krokom vid Storsjöns utlopp i Indalsälven.

Laggekärl såldes mestadels på marknaderna men även någon gång vanliga torgdagar på hösten. Laggekärlstillverkning drevs särskilt i Kläppe i Kyrkås socken ungefär en mil från Östersund. Om sommaren särskilt före slåttann sålde man på torget även räfsor. Likaledes hade man liar till salu, dels dylika från Torsåker i Gestrikland, vilka voro färdigslipade, dels dalaljar vilka icke voro uppslipade.

Det hände, att jämtskrindor, som voro till salu ställdes in på någon gård och där stodo till påseende och försäljning även sedan ägaren rest. Försäljningen sköttes då av gårdsägaren.

Skinnhandeln särskilt under marknaderna skedde på "Gammal Thaléns" gård, Prästgatan 15, nuv. Möbelkompaniets gård.

Meddelare: Landsfiskal Lars G. Uhlin f.
 ✓ i Östersund år 1870 (av gammal Östersundssläkt).

Stadens handel med landsbygden.

Tidigare funnos inga grosshandlare i Östersund utan handlarna togo sina varor antingen av grosshandlare i Sundsvall eller längre söderifrån med

båt till Sundsvall. Frakten från Sundsvall ombesörjdes av förbönder med häst och kärra om sommaren och med släde om vintern. Vägen togs antingen över Indalsliden - Bispgården - Ragunda - Stugun - Sundsjö - Pilgrimsta - Östersund eller över Borgsjö - Bräcke, varvid man passerade den s.k. "Jämtkrogen" på skogen mellan Änge och Bräcke. På nerresan hade man i allmänhet intet lass, undantagandes mat för förbonden och hö för hästarna. Man hade sina bestämda nattkvarter, som användes vid varje resa både på upp- och nedvägen. I varje sådant kvarter placerades på nerresan foder för hästen, så att man vid ankomsten till Sundsvall hade fordonet tomt men ändå hade utfodringen ordnad för hemresan. En resa fram och åter till Sundsvall kunde ta fjorton dagar i anspråk. De större handlarna i Östersund brukade ha vissa bestämda förbönder, som körde för dem. Förloänen utbetalades efter som det föll sig, antingen i reda pengar eller i varor.

Bönderna handlade särskilt hos P. Thoresson i Göran Pålssons gård (nuv. Prästgatan 13), som hade specerihandel. En annan bondhandlare var P.O. Lignell, som hade sin affär i nuv. Vigens gård, ävenledes vid Prästgatan. På det förra stället funnos långa rader av stallar, där bönderna fingo sätta in sina hästar och där lastning kunde ske.

De bönder, som bodde i stadens närhet gjorde mera regelbundet sina uppköp där. De, som bodde mera

avlägset, kommo i allmänhet ej in annat än till marknadsarna.

Lanthandlare funnos tidigare icke men började så småningom slå sig ned på de större orterna. De togo i allmänhet sina varor från stadshandlarna.

En del av handeln på landsbygden sköttes även av gårdfarihandlare. Det gällde mest klädesplagg, halsdukar o.dyl. Denna handel sköttes del av gårdfarihandlare från Sundsvall, dels av västgötar och dalkarlar. De senare buro sina varor i skinnsäckar. På senare tid tillkommo även judar, vilka brukade bära sina varor i knyten. En del reste även omkring med häst och fordon. - Flera av de ovannämnda judarna blevo sedan bofasta och öppnade affär i Östersund, så exempelvis: L.A. Kahn, vars firma ännu existerar, och Rubensohn. *R. Lignell*

Vid sina besök i staden köpte bönderna särskilt specerier, salt, torrfisk, sill m.m. Vid affärer hos särskilt den ovan nämnda Lignell bjödos de köpande ofta på en sup för att stimulera köplusten. Vanligtvis fick man även på köpet en strut karameller.

Lantbruksprodukterna såldes i allmänhet direkt på torget. Någon försäljning till uppköpare förekom ej, åtminstone icke i någon nämnvärd mån. I allmänhet var avkastningen ej större, än att man på torget kunde avyttra det, som ej gick åt i hushållet.

Direkt till stadshemmen levererades även smör, ost och mesost. Många stadsbor hade sina fasta le-

verantörer av dylika varor, som kommo på bestämda tider. Ibland kunde dessa även ha med sig andra varor såsom exempelvis en hel fårkropp, som då fruarna fingo ta vara på och salta ned. Om familjen flyttade till en annan gård följde dessa leverantörer i allmänhet med och levererade sina varor i den nya bostaden. - Stadsborna hade även mestadels sina bestämda vedgubbar, som skötte vedhuggning och vedbäring.

Torgdagar voro onsdag och lördag. Då såldes på torget främst lantbruksprodukter, såsom ägg, smör, potatis, rotfrukter, kött m.m. samt dessutom bär, hare, fågel och även något fisk. Ved såldes både på torget och för leverans direkt till köparen, det senare särskilt, när det gällde större partier. Det berättas om en bonde, som skulle leverera ett lass ved till en postexpeditör, som var känd för sina dåliga affärer, att han, när han skulle överlämna veden till den vedhuggare, som skulle hugga upp densamma, frågade denne, om han tordes lämna köparen kredit. Vedhuggaren svarade: "Karlen är bra, köper sin ved och betalar för huggningen." Med detta tvetydiga svar fick bonden låta sig nöja. Huruvida han fick sin betalning är obekant.

På torget såldes även redskap för slåttern, liar, tillverkade i Hammerdal, och brynen.

Bönderna sålde direkt från sina vagnar eller slädar och hade oftast hästarna stående på torget, fastbundna vid fordonet. Stadsborna däremot sålde

från enkla bord el.dyl.

Försäljningen började ej vid någon bestämd tid på morgonen; dock ej så tidigt. Den fortsatte så länge dagen varade.

Stortorget var det äldsta torget. Senare - på 1880-talet - tillkom Nytorget som även kallades "kröttertorge" (kreaturstorget). Där höllos kreatursmarknaderna. Sjötorget - vid västra stationen - användes egentligen till nöjesanordningarna under marknaderna. Stortorget var det enda egentliga salutorget, ehuru man senare även sålde mera skrymmande saker, som exempelvis lantbruksmaskiner, på Sjötorget.

Bondkvarter funnos här och var i staden. Några mera bekanta voro "Svärd-Lisbet", som bodde vid Prästgatan 56, "Stål-Erik" som bodde vid Prästgatan 14 samt "Stål-Olle", som hade sin gård vid nuv. Rådhusgatan. Dessa hade stora stallsutrymmen, där många hästar kunde få plats. Hö hade bönderna mestadels med sig själva. Kvarteret bestod exempelvis hos "Svärd-Lisbet" av ett stort kök, där man åt och drack. Natten tillbringade man på golvet dels i köket, dels i andra rum, där det fanns plats. Bäddningen var den enklast möjliga. En eller annan madrass kunde väl kvartersvärden hålla, men annars bäddade man med fällar, pälsar m.m. Man låg i allmänhet påklädd.

Stadsborna hämtade sitt behov av kalk till mur-

ning o.s.v. från Taveleby, där det fanns kalkbruk.
Lera och tegel togs vid Mjåla på Rödön.

Meddelare: f. Möbelhandlare L.O. Jonsson
född i Stugun 1866, inflyttad till Östersund 1884.

Stadens marknader.

sid 88-96

Under året förekommo tre stora marknader: Trettondagsmarknaden i början av januari, Gregoriimarknaden i mars och höstmarknaden i september. Av dessa var Gregoriimarknaden den förnämsta. Den var även den speciella förlovningsmarknaden. Trettondagsmarknaden var i allmänhet mindre besökt, emedan det då var kallare. Såväl under Trettondags- som Gregoriimarknaden förekom skinnhandel. Uppköpare kommo från Norge, men även från olika delar av Sverige. Vid dessa bägge marknader kommo även lappar till stan, vilka sålde renkött, hudar och renben. De bodde under marknadsbesöket mestadels utanför staden, i Lugnvik, Torråsen m.fl. Undantagsvis bodde de även i stan, så exempelvis på Storgatan 12. Efter Trettondagsmarknaden reste en hel del av handlandena och även många lappar ned till Distingsmarknaden i Upsala. Under Trettondagsmarknaden såldes även fisk av tillstädeskomna norrmän.

Höstmarknaden var företrädesvis en kreatursmarknad. Från de olika socknarna i Jämtland kommo då stora fädrifter. Ägarna uppgjorde då med någon stads-

bo om bete för kreaturen under marknadsdagarna på dennes vretlott. Ägaren till lotten fick därför viss ersättning och även ofta tillstånd att mjölka korna under tiden. Kreaturshandlare från Helsingland och även från andra håll kommo upp till marknaden och köpte upp kreatur, vilka sedan i stora hopar drevos söderut. En känd häst- och kreaturshandlare var Per Sundkvist, gästgivare i Offerdal, en annan den s.k. "Häst-Lisbeth" från Aspås.

Under marknaderna hade man på Stora torget en mängd stånd, ställda intill varandra i två eller tre rader på vardera sidan om Drottninggatan (nuv. Samuel Permansgatan). Stånden ägdes och uthyrdes av staden. Sedermera inköptes dessa stånd av hälsovårdstillsyningsman P.W. Klevbom, som sedan hyrde ut dem. En del, särskilt de som mera regelbundet besökte marknaderna, hade dock egna stånd. Mellan marknaderna stodo stånden, åtminstone delvis, på den tomt, där gamla epidemisjukhuset nu står (i hörnet av Fältjägargränd och Rådhusgatan). x/

I stånden stodo kramhandlare, guldsmeder m. fl. Handelsmän kommo från Norge, Sundsvall, Hudiksvall och även ännu längre bort ifrån. All handel skedde dock icke från stånd. En del sålde även från bord o.dyl.

De olika delarna av torget voro reserverade för olika varor. På norra delen, väster om Storga-

*Handlaren
Sundkvist
Offerdal
1863
1874*

*2
tomt*

1874

tan, såldes sill och fisk. Sillen såldes i hel-, halv- och kvartstunnor och förvarades i laggade träkärl. Någon gång kunde det även hända, att man hade åttondelstunnor. Helgeflundra, torsk och annan saltsjöfisk såldes även, liksom torrfisk. Försäljarna voro mestadels norrmän.

På norra sidan av torget, ovanför Storgatan, stodo karamellgummorna. De flesta av dessa voro från Sundsvall och voro kända för att vara grova i mun och kunna svara på tal. Vidare stodo här "Kling-Brita", "Westrings-Ingeborg" m.fl. vilka sålde ärtvälling, fiksoppa, kaffe och smörgåsar. Maten kokades och hölls varm på så sätt, att man mitt i bordet hade en plåtskål med glödande kol, över vilken kärlen ställdes. Vid dessa bord samlades särskilt landsborna och här var det glam, prat och gemytlig stämning. Här stodo bondgubbar och bondgummor, fästmän med sina fästmör m.fl. Gubbarna togo sig en sup ur medhavda plåtkuttingar och man åt och drack.

På södra delen av torget, väster om Storgatan funnos laggekärl, ved och hö. Hövåg fanns, där "Korg-Olle" nu har sina magasin. På apoteket Hjorten, som låg i hörnet av Storgatan och Stora torget, såldes Hoffmans droppar och apoteket gjorde dessa dagar lysande affärer.

Södra delen av torget ovanför Storgatan upptogs av laggekärl och ved. Här hade även lapparna, med sitt renkött och sina renben, sin plats.

Storgatan var vid denna tid huvudgata och här lågo de förnämsta affärerna. På övre sidan, söderut från torget räknat lågo: Robert Fresks specerihandel, Hellströms järnhandel (nuv. Redskapshandeln), Dahlmans manufakturaffär, D.C. Smiths speceriaffär, Magnus Håkan Åströms speceriaffär, Per Jönssons skoaffär samt Lindqvists skoaffär. På motsatta sidan gatan lågo: Apoteket Hjorten, Ernst Bergs bokhandel (nu Hybinettes), L.A. Kahns manufakturaffär, F.A. Friesendahls husgerådsaffär - Friesendahl var plåtslagare och hade verkstad inne på gården i samma hus - snickare Strandbergs möbelaffär, skrädderifirman No-relis och Olsson, O. Dahlins speceriaffär (tidigare i gamla Stadsgården). Vid Storgatan lågo även stadens förnämsta konditorier. I D.C. Smiths gård hade fröken Maria Helin - sedermera gift med stadskamrer Lönnborg - konditori. Levins konditori låg, där Olles konditori nu ligger. Norr om torget låg på övre sidan Storgatan: Wennerströms manufakturaffär, Svenssons speceriaffär och F.O. Tannlunds tobakshandel. På nedre sidan Storgatan i hörnet av torget låg brännvinsmagasinet. Utmed nedre sidan torget lågo Åströms kramhandel, Werners kramhandel, Svenssons järnhandel och utefter nuvarande Samuel Permansgatan fru Wollenhaupts 75-öresbasar.

Vid Prästgatan, norr om torget, där Stadskällaren nu ligger, fanns tidigare en liten envåningsstuga, som kallades "Lillkrogen", där det var utskänkning. Sedan krogen upphört i början av 1880-

talet öppnades här speceriaffär av den.s.k. "Buller-Olle" och Holmberg. Denna brann senare och på dess plats uppfördes sedermera Stadskällaren. Där Sparbankshuset nu ligger hade kopparslagare Lundholm sin verkstad. Här låg även judarna Hillelsons manufakturaffär. I slutet av 1860-talet byggde kopparslagare Lundholm här ett stort hus, och hans söner öppnade där "Bröderna Lundholms järnhandel", vilken numera flyttats mitt över gatan.

På Prästgatan, söder om torget lågo: Sundströms guldsmedsaffär, Lindgrens bageri, "Weststrings-Ingeborgs" kafé m.m. Där låg även buntmakare Holmqvists affär.

Näringsställen voro: Per Jonskrogen, som låg där Lundholms järnhandel nu ligger, vidare Thaléns (nuvarande Stadskällaren), vilken senare innehades av källarmästare Johansson och ännu senare av källarmästare Lindblom. Där nu Svenska frälsningsarmén har sina lokaler låg "Glahans Märta" krog. Vidare var det "Borgens" (nuv. Grand hotell). I Grands nuvarande matsal brukade under marknaderna visas panoptikon m.m.

Under marknaderna höllo många gårdsägare i staden logi för bönderna. Man "hade kvarter" hos den och den. Då utrymmena i allmänhet voro rätt små, låg man i flatbädd på golvet. Hästarna inlogerades i gårdens stall. Vid behov tillhandahölls även hö. Bönder från de olika socknarna ville naturligtvis hålla i hop och hade gärna sina kvarter på samma

ställen. Hos meddelarens mormor, Lisa Borgen, togo särskilt Offerdals-, Oviks- och Föllingebor in.

Bönderna hade mat med sig i matspannar: rullbröd (mjukt bröd av råg?), "halvtjuckbrö" (runda limpor), basturökt fårkött och fläsk, lagrad getost samt mesost. Och så hade man naturligtvis brännvin, vilket vanligen förtärdes i form av "kask" - tillsammans med kaffe.

På gårdar och gator gjordes hästbyten. På varje hästbyte, ävensom på varje kreatursaffär, skulle det vara "ljösminn" (= köpskål). "Mæ ske ha ljösminn på e dænne nu" sade man. Ljösminn bestod mestadels av kaffe och brännvin (kask). Vid middagstiden marknadsdagarna var Storgatan svart av folk, och det var ett sjudande liv. Flickorna hade stora franskarameller, som de buro på armen. De flickor, som förlovat sig under marknaden, hade fått dyrbarare presenter, silkeshalsdukar o.dyl. Den fästman, som hade råd, gav fästmön klocka med kedja. - Marknaderna räckte i 3-4 dagar.

Vid slutet av 1870-talet fick nöjesmarknaden hålla till på gårdar i staden. Senare, när Sjötorget, genom utfyllnad av partiet mellan nuvarande Fågelviken och kajen, kommit till, flyttades nöjesmarknaden dit. Marknadsnöjena utgjordes av: karuseller, skjutbanor, positiv, dansande björnar, markattor m.m.

För varje försäljningsplats betalades under marknaderna platshyra till staden alltefter plat-

sens yttinnehåll och belägenhet. De förnämsta platserna voro de, som lågo mitt på torget utefter Drottninggatan (nuv. Samuel Permangatan) och Storgatan. De, som stodo i stånd, fingo betala hyra för både platserna och stånden, vilka, som nämnts, mestadels ägdes av staden. Platshyran varierade från 30 å 40 kronor ner till en krona. Dessa avgifter upptogs under en följd av år på 1890-talet av meddelaren och hälsovårdstillsyningsman Klevbom och kunde ibland, särskilt vid Gregorimarknaden, gå upp till omkring 2000:- kronor. I detta ingick då även hyra för karuseller, cirkusar och skjutbanor m.m. på Sjötorget, som då kallades "Skojarbacken".

Bland hemslöjd, som såldes på torget under marknaderna böra särskilt nämnas slädar, s.k. "jämskrindor", vilka tillverkades i Nälden, en tillverkning, som nu upptagits av Näldens åkdonsfabrik. Dessa jämskrindor såldes särskilt Trettondags- och Gregorimarknaderna, på nedre delen av torget. Laggkärl kommo särskilt från Kyrkås. Från Lit kom man med där tillverkade båtar. En och annan smålänning var även uppe på marknaden och sålde åktrillor och även västgötar med Tidaholmskärror funnos.

Före marknadens början körde stadens åkare fram stånden och placerade dem på torget. Detta skedde några dagar före marknadens början, på stadens bekostnad. Sedan marknadsbesökarna anlant och börjat packa upp sina varor, gick en särskild vakt på torget om nätterna. Denna vakthållning fortsatte sedan

under hela marknaden. Alla marknader voro frimarknader.

Prutning förekom allmänt.

Någon särskild tid under dagen var icke stipulerad för försäljningen, utan denna fortgick till mörkrets inbrott.

Marknaderna slutade egentligen på lördagen men fortsatte även på söndagen; särskilt gällde detta hästhandeln.

Ovanstående uppgifter hänföra sig, där ej annorlunda uppgives, till slutet av 1870- och början av 1880-talen.

Meddelare: löjtnant E. Chr. Genberg f.
i Oviken 1868, inflyttad till Östersund
1874.

Vid Trettondagsmarknaden och Gregoriimarknaden såldes särskilt skinn. Uppköpare kommo från olika delar av Sverige och även från Norge.

Det berättas, att en bondgubbe och en bondgumma under en marknad stannade framför ett tält, där man annonserade om någon sevärdhet av ett eller annat slag. Tältet ägdes av en dansk och på skylten stod angivet inträdesavgiften: "20 øre for voxne og 10 øre for børn". Gumman frågade gubben, vad det stod på skylten, och denne svarade: "20 øre for oxen och 10 øre for bjenn" (björn). "Vi gå in å se på bjenn då" sade gumman.

Meddelare: f.d. lokförare Anders Bäckman f. i Östersund 1873.

I Östersund höllös på 1880-talet och senare tre-
ne större marknader: Trettondagsmarknaden i början av
januari, Gregoriimarknaden omkring d. 13-14 mars
samt Höstmarknaden i början av september. Den förnäm-
sta av dessa marknader var Gregoriimarknaden. Markna-
derna räckte från onsdag till lördag.

Stadens marknader ha tagit arv efter marknader-
na på Frösön. Själva marknadsplatsen var stortorget.

Järnvägens framdragande genom landskapet på
1880-talet har givetvis utövat inflytande på markna-
derna inte minst därigenom att marknadsdeltagarna
från västra och sydöstra Jämtland nu kunde resa hem
tidigare. De lanthandlare, som efter hand i allt
större antal slog sig ned på olika orter inom land-
skapet bidrogo även till att minska marknadernas be-
tydelse och för närvarande spela de ju en mycket li-
ten roll.

Lösa marknadsstånd användes. Stånden voro c:a
5 meter långa, c:a 3 meter breda och c:a $3\frac{1}{2}$ meter
höga. De voro tillverkade av bräder med snedtag.
Framsidan var försedd med tvenne luckor, varav den
nedre fälldes ned och tjänstgjorde som disk, under
det att den övre fälldes upp och då bildade tak ö-
ver disken. På ena gaveln fanns vanligen en dörr.
Stånden stodo på medar, så att de lätt kunde trans-
porteras. Under mellantiderna mellan marknaderna
förvarades stånden på nuvarande norra folkskolans,
då obebyggda tomt, upptagande ett helt kvarter. Det-

ta kvarter kallas nu - efter kvarters- och gaturregeringen för något 20-tal år sedan - "ståndraden" till minne av detta. Jämte de inbyggda stånden förekommo även enklare dylika bestående av ett enkelt bord med tälttak. Mera skrymmande saker som exempelvis korgar o.dyl. sattes direkt på marken. Enkla skivor på bockar användes även. Bönderna sålde sina produkter även direkt från slädar och vagnar. Ibland förekommo även färdskrindor med lock, som kunde låsas. Meddelaren prinnrar sig, att dessa särskilt nyttjades av bönder från Handöl i Åre, vilka sålde täljstensgrytor och -pannor m.m.

Några dagar före marknadens öppnande kördes stånden fram. Marknaden började på onsdag men större delen av marknadsbesökarna kom först fredag eller lördag. Bönderna, som ju i allmänhet hade långa vägar att resa, togo kvarter i staden överallt där det överhuvud fanns plats. Sängar nyttjades i mån av tillgång, men mestadels låg man i flatbädd på golvet. Ända upp till ett 50-tal kunde på detta sätt logera i ett rum. Vanligtvis breddes då halm ut över golvet och därovanpå lades mattor, fällar o.dyl. Fällarna från slädarna nyttjades även. Mat hade man med sig i färdspannar, ehuru även kaffe och ibland "ärtvälling" (=ärtsoppa) och "fikvälling" (=katrinplommonsoppa) kunde få köpas hos den, som man logerade hos. Inga marknadsbesökare togo in på de f.ö. rätt fåtaliga hotellen, undantagandes

grosshandlare från Sundsvall o.dyl. Logiet betaltes med 25-50 öre pr natt. Beträffande försäljningen av kaffe i kvarteren minnes meddelaren, att man på sina håll hade två kaffe pannor, en innehållande enbart kaffe, en innehållande kask (=blandning av kaffe och brännvin).

För böndernas hästar funnos färdstallar i ordningställda i ett flertal gårdar i staden. De voro inrymda i en timrad uthusbyggnad på gården och rymde i regel upp till 12 hästar. Vid behov kunde även i spillningsrummet ordnas med spiltor genom uppsättande av lösa stänger och här kunde då ytterligare 7-8 hästar få plats. Därtill kom så gårdstallet med gårdsägarens egna hästar. I meddelarens föräldrahem fanns ett dylikt färdstall för 12 hästar. De bönder, som endast voro inne i stan överdagen hade i allmänhet hästarna bundna ute vid fordonen.

Under Trettondagsmarknaden var huvudintresset knutet till trävaru- och hästhandel. Gregoriimarknaden, vilken var den förnämsta och största av stadens marknader, var en allmänmarknad; då gjordes även skinnaffärer. Höstmarknaden var huvudsakligen en kreatursmarknad. Tidigare såldes kreaturen på gårdarna och på Sjötorget. Vid slutet av 1880-talet började Nytorget användas som kreaturstorg och detta blev sedan regel. Annan handel förekom även under höstmarknaden. Samtliga marknader

voro frimarknader.

Marknaderna besöktes av folk från hela landskapet dock huvudsakligast från norra och västra Jämtland. Affärsmännen kommo särskilt från Sundsvall och hade sina egna stånd här. De togo i allmänhet in på samma ställe år efter år. Hästhandlare, särskilt från västra Jämtland, köpte hästar i Norge och sålde dem på marknaderna i Östersund. Hästafärerna gjordes ej sällan efter marknadens slut (på söndagen). Även norrmän besökte marknaderna och köpte upp skinn. Skinnaffärer gjordes dock även av andra. Västgötar stodo likaledes på torget och sålde tyger, smide, kramvaror m.m. Även klockjudar voro i farten. Även krimskrams såldes på torget. Förlovningar ingingos ej sällan på marknaderna och marknadsgåvor till de hemmavarande köptes, vanligen stora karameller o.dyl., även en eller annan halsduk. På torget förekom servering av kaffe, ärtvälling, fikvälling, smörgåsar m.m. Serveringen skedde vid långa bord och man satt på därför iordningställda bänkar.

Under höstmarknaden förekommo ett flertal marknadsnöjen: karuseller, skjutbanor, tittskåp, tyska musikanter, positivhalare med dansande björnar, lappcirkus, lyckobrevsförsäljare m.m. Dessa nöjen gingo av stapeln, dels på Sjötorget, dels på gårdar och obebyggda tomter i närheten av Stora torget.

Vid marknaderna förekommo superi samt slagsmål en eller annan gång. Dock ej värre än på annat håll. När järnvägen byggdes på 1880-talet förvärrades dock förhållandena i dessa avseenden, på grund av den mängd löst folk, som då kom tillstädes.

Handelsmän från Östersund, särskilt guldsmeder, besökte marknaderna i Hammerdal, Strömsund och Fjällsjö (Backe).

Månadsmöten ha förekommit, men de uppges vara sena företeelser. De höllos andra onsdagen i varje månad. Voro ej frimarknader. Därvid förekom särskilt kreaturshandel. De ha ej haft någon större betydelse.

Meddelare: Lars G. Uhlin, Landsfiskal.

Född i Östersund år 1870 (av gammal Östersundssläkt).

100-106

Trettondagsmarknaden i januari var särskilt trävarumarknad. En del av trävarubolagen hade särskilda kontor i staden. Så hade Tunadals bolag exempelvis kontor på Köpmangatan. Andra bolag hade icke kontor här utan i stället reste någon av cheferna upp. En, som vanligen var uppe, var ägaren till Mons sågverk utanför Sundsvall Nils Wikström, son till ekonomidirektören Pehr Wikström och tidigare bosatt i Östersund. Vid dessa tillfällen kom-

mo bolagens inspektorer tillstädes. Bönderna sålde avverkningsrätten i sina skogar på exempelvis 50 år ned till ett visst minimimått, räknat antingen en fot från marken, eller på en viss höjd. Dessutom såldes även hela hemman eller enstaka skogsskiften. Säljaren bjöd på köpskål eller "ljösminne", som det här kallades, enligt det gamla talésättet:

"Den som penningarna får,
han kalaset ock består."

Någon gång hände det väl även, att köparen bestod kalaset. Det berättas om en skogsinspektor i Brunflo, som köpte avverkningsrätten till ett skogsskifte, att en av säljarna sade: "Om inspektorn bestå ä rektut ä ljösminn så få'n grana å." Grannen ansågs mindervärdig och ingick vanligen ej i köpet, som endast avsåg furutimret. Inspektoren svarade att "ljösminn" skulle dom nog få men "grana villé'n int ha". "Ljösminne" bestod vanligen av mat och kaffe och så naturligtvis brännvin. - Vid intumningen av virket kallades en stock, som höll minst 12 tum i topp, en "kaskstock" och för varje sådan stock skulle säljaren bjuda tummaren på en kask, detta kanske ej utan en bitanke, att tummaren härigenom skulle förmås att tumma litet drygt. Det hände också att man vid tumningen använde beteckningen "kask" i stället för 12 tum. Tummarna höllos av köparen och det hände ej sällan, att man hellre sålde till ett bolag än till ett annat,

därför att det förra ansågs ha bättre tummare. Numera sker så gott som all tunnning genom tunnning-föreningar. Trävaruaffärerna uppgjordes antingen i bolagens kontor, för sådana som hade dylika; eller i böndernas kvarter.

Trettondagsmarknaden var även talrikt besökt av lappar, som då sålde renkött och renhudar. Då såldes även ripor och annat vilt. Någon hästhandel förekom likaledes.

Gregoriimarknaden i mars var en allmän marknad. Dit kommo helsingar med lin och linnevaror. Dalkarlar sålde moraklockor (ståndar); hästklockor av malm, s.k. "skåkklockor" (= skakelklockor), bjällerkransar, spolmaskiner, vävspännare, vävske-dar, koskällor och brynen. Även västgötar förekommo, ehuru de mestadels drevo sin handel på landsbygden. Guldsmeder från Hernösand deltog även i marknaden. Även stadens garvare stodo vid detta tillfälle i stånd på torget och sålde sina skinnvaror. Stånden stodo i flera rader på Stortorget, där marknaderna försiggingo. Gregoriimarknaden var också den speciella skinnmarknaden. De skinn, som såldes, voro kalv-, get- och fårskinn, hudar av nötkreatur samt även viltskinn, räv, ekorre och ett eller annat skinn av lo, varg och björn. Skinnuppköpare kommo särskilt från Norge, Trondhjem och Bergen. Meddelaren erinrar sig särskilt en norsk skinnfirma Brun, som brukade ha representan-

Handel
1867

ter vid marknaderna.) - Gregoriimarknaderna voro li-
kaledes de speciella ungdomsmarknaderna. Flickor-
na fingo stora karameller med fransar, och den flic-
ka, som fått de flesta franskaramellerna, ansågs
mest uppskattad.

Höstmarknaden i september. Då såldes smör, ost,
mesost m.m. Det var avkastningen från fåbodarna,
"fäbomaten", som man nu fått hem. Dessutom såldes
mylta (hjortron) i kaggar. Annars var höstmarknaden
huvudsakligen en kreatursmarknad, då framförallt
nötkreatur men även hästar såldes. Marknaden besök-
tes även av hästskojare, som gjorde affärer på gam-
la hästar, vilka man givit arsenik för att de skul-
le verka yngre och piggare. Tattare och hästskoja-
re höllo till särskilt i Odensalaskogen strax sö-
der om staden. På höstkvällarna, särskilt omkring
höstmarknaden, ansågs av denna anledning den näm-
da skogen osäker, och det hände t.o.m., att man sköt
på de vägfarande. År 1875 eller 1876 blev direktör
Lindström på Ope lantbrukskola beskjuten, när
han passerade Odensalaskogen. Kulan gick dock mel-
lan hästen och fordonet. Vid denna tid fanns i sta-
den endast en polis, gubben Schylberg. Vid marknads-
tillfällena kunde det dock hända, att han hade nå-
gon hjälp. Slagsmål förekom väl även någon gång,
mest mellan läroverks- och folkskolepojkar, ibland
även mellan stadsbor och marknadsgycklare.

Nöjesmarknaden hölls på gårdar i närheten av

Stora torget så exempelvis på den tomt, där Grand hotell nu ligger - kvarteret Borgens nr 1 och å tomten i hörnet mellan Kyrkgatan och Samuel Permangatan - kvarteret Kålhagen nr 4, vilken sistnämnda ägdes av traktör Jonsson. Stadens pojkar hjälpte till vid resande av tälten m.m. och fingo i gengäld gratis inträde. Meddelaren har själv som pojke varit med och hjälpt till med dylikt. De marknadsnöjen, som bjöd os voro ringkastning, skjutning på skjutbana m.m. Ringkastningen gick så till, att man hade ett antal knivar nedstuckna i ett bräde. Den kastande skulle försöka att få ringen att falla omkring en kniv och lyckades han, fick han kniven. Björnförevisare med dansande björnar förekommo även och meddelaren erinrar sig, att han vid ett tillfälle under lek på traktör Jonssons tomt vid stora torget hoppade ned genom en lucka i en gammal ladugård och hamnade mitt på en björn, som var inhyst där. Vilken som blev mest rädd, meddelaren eller björnen, är ovisst. En som alltid var med på marknaderna var italienaren Sidoli, som hade ringkastning och skjutbana. Sidoli bodde i Östersund vid Prästgatan i den s.k. "Tusengården",^{X/} belägen där L.A. Jonssons skidfabrik nu ligger - kvarteret Pastorn. Namnet "Tusengården" liksom namnet på en närliggande gård "Hundragården" härrörde av de många och stora familjer, som bodde i dessa gårdar.

*När jag
hade en
är...*

Bönderna från de olika socknarna togo kvarter i olika gårdar. Sålunda kallades gården nr 2 i kvarteret Kålhagen "Hallgården" emedan Hallenborna brukade ta in där. Litsborna brukade ta in i Lars Mårsagården vid Rådhusgatan - nr 2 i kvarteret Hästhandlaren. Stål Olles gård i kvarteret Sparboken, var även ett känt bondkvarter. Stål Olle tjänstgjorde även som tanddokter och drog ut tänder. I övrigt hade man kvarter litet varstans. "Var har du kvarter?" lydde frågan. I kvarteren låg man i flatbädd på golvet. En planka fastspikades på kant på lagom avstånd från väggen. På golvet innanför denna planka lades halm och däröver breddes slädhudar, fällar o.dyl., och så låg man i långa rader. Kvartersvärden höll väl också understundom något gammalt täcke el.dyl. Ibland hade man dylika flatbäddar utefter bägge långväggarna i rummet med en smal gång mellan dem. Mat hade man med sig i matspannar. Endast en eller annan åt på Thaléns källare - nuv. Stadskällaren.

Grosshandlarna från Sundsvall m.fl. bodde på gästgivargården - nuv. Gamla Stadt, och där spelades det kort, ibland om stora summor. Gästgivaregården ägdes då av Erik Jönsa, en originell man. Han vägrade att gå och se August Lindberg, som en gång varit i hans tjänst, uppträda på teatern och sade föraktfullt: "Äh n'dänn han ha vö' kypar" här ^{må} (nä) mäj han." Erik Jönsa byggde nya hotellet

mitt emot Gamla Stadt. Ytterligare ett exempel på hans ofta grovkorniga frispråkighet: Inspektor Flykt på Ljungå, en storpamp, brukade vid sina besök i Östersund bo på Nya hotellet. Flykt hade en son, som praktiserade på järnvägsverkstäderna. Då Nya hotellet var ett av de få hus, som hade torvströklosett - de övriga hade mestadels uteklosetter - brukade den unge Flykt där uträtta sina naturbehov. En gång mötte han, när han var ute i dylikt ärende, Erik Jönsa, som frågade, varför han for och sprang där. Flykt svarade, att han var son till inspektor Flykt på Ljungå, som brukade ta in på hotellet. "Ja så sk-t då", sa Erik Jönsa.

På marknaderna förekommo även en och annan gång menagerier. Innan järnvägen var färdig till Östersund färdades de till staden på landsväg. I början av 1880-talet gav även Cirkus Bono uppvisningar vid marknaderna.

Meddelare: f. Jägmästare Herbert Ouchterlo-¹⁰⁶⁻¹⁰⁷
ny född i Östersund 1869, sedermera delvis
boende i Torvalla utanför staden. Gått i
skola i Östersund. Fadern även jägmästare.

Särskilt vid Gregoriimarknaden men även vid Trettondagsmarknaden voro grossister från Sundsvall och även från Mellansverige uppe och gjorde upp om leveranser till stadens handlande. Någon grosshandlare fanns då ej i staden. Även lanthandlare från olika delar av länet voro tillstädes för att beställa varor av

107

grosshandlarna. De varor, som skulle till norra Jämtland, skickades med landsvägsforor från Sundsvall till Östersund och sedan vidare. Sedan järnvägen kommit till, sändes varorna med tåg till Tängs station på banan Östersund-Storlien och därifrån vidare på landsväg. Täng hade tidvis den största mängden ankommande gods på hela denna bandel. Från Täng sändes varorna till Lit, Häggenås, Föllinge, Hammerdal och Ström, ja ända upp till Alanäset. En resa med en dylik forä tog minst tre dagar till Hammerdal; till Ström fick man beräkna minst fem dagar. Meddelaren har själv kört dylika foror. Forlönen till Hammerdal var i lägsta fall 12-15 kronor, till Strömsund 18-20 kronor. Omkostnaderna voro rätt små. För logi betalades fem öre pr natt, varvid man dock fick finna sig i att ligga på golvet, då det oftast inte fanns plats i de få sängar, som stodo till buds. Mat hade man i allmänhet med sig i särskilda matspannar, men ville man ha en kopp kaffe kostade detta vanligen fem öre. Om man var sparsam, kunde en resa till Hammerdal klaras med endast 60 öre. Från Sundsvall tog man mjöl, socker och andra specerier, från Trondhjem och Levanger fick staden sitt behov av torrfisk, sill och salt. Här köptes även silkeshalsdukar, som användes av en del stadsbor, åtminstone före järnvägens hitkomst. Särskilt vid midsommar reste bönderna till S:t Hansmarknaden i Trondhjem och togo då gärna på hemvägen varufrakter till stadens handlande.

Till marknaderna i Föllinge i början av oktober, Ström i början av februari och Hammerdal i början av mars reste från Östersund pälshandlare, skohandlare, kramhandlare och guldsmeder, som där gjorde goda affärer. Man lejde i allmänhet skjuts av någon bonde, som själv skulle till marknaden för uppköp av skinn, fågel m.m. Varorna sändes i allmänhet någon dag före; själv reste man med snabbare skjuts någon dag senare. En sådan marknadsresa tog minst en vecka i anspråk. Till Strömsund kommo marknadsbesökande ända uppifrån Gäddede. De köpte av handlarna på platsen i stora partier exempelvis en låda fläsk, en bal kaffe, flera säckar mjöl etc. Men även Östersundshandlarna gjorde goda affärer med skor, pälsmössor, hattar, tyger m.m. Man passade vid marknaderna även på att förlova sig, varför även guldsmederna hade god avsättning. Även karamellhandlare såväl från Östersund som från Sollefteå besökte dessa marknader. Och så fanns där förstås hästskojare. Dessa hade många knep för sig. För att gamla hästar, som de köpt, icke skulle bli igenkända på nästa marknad hände det, att de målade över en vit bläs eller något annat lätt igenkännbart märke med färg.

Strömsborna voro ansedda för att vara dryga av sig. Här funnos ett flertal träpatroner, som levde ganska högt. Strömsborna gingo ofta i vargskinnspälsar under det att Hammerdalsborna använde hundskinnspälsar.

På Grégoriimarknaden i Östersund köpte bönderna även sitt behov av frö för året. Detta skedde vanligen hos Erik Olsson och Per Styf från Hallen. Dessa köpte upp frö på resor till Distingsmarknaden i Upsala eller hos Hagendahl & Son i Örebro, en av de förnämsta fröhandlarna i Sverige på sin tid. Fröerna såldes sedan på marknaden i Östersund.

Meddelare: Gårdsägare N.P. Agerberg f. i Ås 1869, gått i skola i Östersund i början av 1880-talet. Bosatt i Odenslund sedan år 1900.

Auktioner.

De allmänna auktionerna i staden höllos merendels vid den s.k. Hövågen, ett åttkantigt hus på nuv. Stockholmsmagasinets tomt - Borgens nr 2 - där höet vägdes, innan det såldes på torget. När auktionen skulle hållas gick någon pojke genom stadens gator och ringde i auktionsklockan för att fästa uppmärksamheten på auktionen. Det var en särskild klocka, som tjänstgjorde som auktionsklocka. Auktionsropare var Stål Erik, som ägde Gulles nuv. gård. Som vanligt är bland auktionsropare, hade han en kvick och spetsig tunga. En episod: En stadsbo f.d. kreaturs- och trävaruhandlare, vid namn Paul Olsson, som var liten till växten men ansågs vilja hålla sig litet för mer än andra gjorde ett inrop och när Stål Erik frågade, vem som ropat, svarade han: "Grosshand-

*Handtag.
Stortorget
nu del, där
Lettensby
a. Lomten*

lare Olsson". "Vem fään ä grosshandlar Olsson?" replikerade Stål Erik, och när han fick se, att det var P. O. sade han: "Äh var ä du liss Pål? Du kunna ha sagt dä för."

Meddelare: f. Jägmästare Herbert Ouchterlony f. i Östersund 1869.

SAMHÄLLSKLASSER OCH
SOCIALA FÖRHÅLLANDEN

Stadens samhällsklasser.

På 1880-talet rådde i staden en viss markerad ståndsskillnad. Societén bestod av landshövdingen och länsstyrelsen, officerarna, de högre järnvägstjänstemännen, lärarna vid läroverket m.fl. Medelklassen utgjordes av handlande och hantverkare. En del hantverkare ansågos dock något förmer än de andra exempelvis färgarna Fjellman - som även var rådman - och Holmbäck, garvarna Sandberg och Dederling m.fl. En del av de "bättre" hantverkardötrarna kallades *mamsell* och fruarna *madam*. Gesällerna utgjorde givetvis en lägre klass.

Meddelare: Anders Bäckman, f.d. lokförare f. i Östersund 1873.

Östersund var tidigare - och torde ännu vara - Norrlands mest demokratiska stad. Så stor klassskillnad och så skarpt avgränsade samhällsklasser, som förekommit på andra håll, ha aldrig funnits här. Detta är sagt som ett allmänt omdöme och utsluter givetvis icke att vissa klasskillnader likväl funnos.

Ett annat anmärkningsvärt förhållande är den stora roll, som järnvägens öppnande i början av 1880-talet spelat. Denna händelse betecknade den verkliga vändpunkten i stadens utveckling och sträckte även sina verkningar till stadsbornas

liv och leverne över huvud. Efter järnvägens tillkomst inflyttade mycket folk söderifrån, vilket i hög grad bidrog till förändringarna i stadens liv.

De sociala grupperna utgjordes av herrskapsklassen - vilken dock icke hade någon särskild benämning - samt borgarklassen. Till herrskapsklassen hörde Länsstyrelsen och andra ämbetsmän såsom exempelvis häradshövdingarna, vidare officerare och lärare. Några av de förnämligare köpmännen räknades även dit, såsom exempelvis rådmän Fresk ävensom en eller annan av de större hantverkarna t.ex. färgaren och rådmannen Fjellman. Till borgarklassen hörde (de större) köpmännen och hantverkarna: färgare Holmbäck, instrumentmakare Moberg, buntmakare Holmqvist - dr Algot Holmqvists far - m. fl. Något lägre på rangskalan stodo småhantverkarna, smeder, skomakare, snickare, skräddare m.fl. Och sedan kommo gesäller, lösa arbetare, tjänstefolk m.m. Som ovan nämnts voro dock ej rangskillnaderna så stora.

De förnämsta speceriaffärerna voro Fresks och *Smithe* (Schmidts), där societén gjorde sina inköp.

Gårdsägarna hade i allmänhet vretlotter i stadens utkant och egna kor. En del hade även hemman utanför staden. Häradshövding Hasselberg ägde hemmanet Lövberga i Odenslund; rådmän Fresk ägde Marie-
lund och apotekare Lignell Karlslund. *E. Ekberg "Lignell"*

Någon större skillnad gjordes icke mellan kontorspersonal och bodbiträden. Oftast voro dessa båda yrken ej åtskilda, utan man tjänstgjorde än i boden, än på kontoret. Biträdena åto vid husböndernas bord, "voro i maten", som det hette.

Stadsfullmäktige utgjordes av läroverkslärare, handlande och hantverkare. Särskilt de förstnämnda spelade en ganska dominerande roll. När meddelaren i början av 1900-talet kom in i stadsfullmäktige fanns där inte mindre än fyra läroverkslärare.

Östersunds arbetarförening, vilken icke var någon politisk sammanslutning, stiftades av lektor S.J. Kardell. Medlemmar voro hantverkare, gesäller, arbetare m.fl. och avsikten var att höja dessa kategorier. Där förekom föreläsningar och aftonunderhållningar m.m. och även en och annan gång någon fest.

De flesta handlandena bodde i äldre tid vid Köpmangatan och Storgatan. Hantverkarna bodde mestadels vid Prästgatan samt på den s.k. "Myran", stadsdelen söder om Hamngatan.

Före järnvägens tillkomst var frutiteln allmän utom för de lägre hantverkarnas hustrur, vilka kallades madam. På 1880-talet började även de senare anlägga frutiteln. Ungefär samma förhållande rådde med avseende på titlarna fröken och mam-sell. Efter järnvägens tillkomst övergick man me-

ra allmänt till fröken, men en del äldre behöllo dock mamselltiteln, ända till sin död. Meddelaren gick på sin tid i skola för en mamsell Nordström vilken senare kallade ^{de} sig ^{-s} fröken Nordström.

Före järnvägens tillkomst hade man sina bestämda bänkar i kyrkan. Främst sutto länsstyrelsen och domare. Meddelarens familj satt i tredje bänken. Hantverkare och andra sutto längre ned i kyrkan, liksom tjänstefolket. Senare hölls det ej så noga på denna rangordning.

Före järnvägens tillkomst buro hantverkare- och arbetarekvinnor halsdukar och schaletter. Till vardags användes ylle- och bomullshalsdukar, till helgdags schaletter av silke, mestadels svarta men även kulörta. De som stodo högre på rangskalan buro hatt. Efter järnvägens tillkomst försvann så småningom även denna skillnad, och även de förstnämnda började bära hattar. Männen använde hög hatt i kyrkan men det var icke någon regel.

Inom herrskapsklassen funnos naturligtvis olika umgängeskretsar. De, som tillhörde meddelarens familjs umgängeskrets voro bl.a. häradshövding Hasselberg, några officerare, ett par lärare, rådman Fresk m.fl. Man hade julbjudningar o. dyl. På Karlslund, meddelarens barndomshem, hade man även, särskilt före järnvägens tillkomst, bjudningar på sommaren. Borden dukades då ute i parken.

Vid inbjudning till middag o.dyl. skickades en jungfru omkring till dem som skulle bjudas med muntlig inbjudan. Först senare började man använda kort.

I allmänhet gifte man sig inom sina egna kretsar, men även om gifte skedde utom dessa kretsar, väckte det ingen större uppmärksamhet.

De äldre husen i staden voro liggtimrade. Järnvägen uppförde sina hus i fackverk, och sedan tog man efter denna teknik även vid byggena i staden i övrigt. Det äldsta stenhuset i staden var det Zetterbergiska på övre delen av nuv. Stora torget nedanför Sparbanken. Detta revs ganska tidigt. Det äldsta, nu kvarvarande, privata stenhuset är det, där Ernst Gustavsson har sina lokaler inrymda. Det byggdes av byggmästare Sundqvist omkring år 1880.

Meddelare: f. bankdirektör Carl Lignell
f. i Östersund 1868.

Till societén hörde först och främst tjänstemännen men dessutom även en del av de större handlarna t.ex. kramhandlare Åström, manufakturhandlare Ernst Gustafsson, Manne Andersson, som hade herrekipering m.m.

Meddelare: Fröken Anna Kinnman född i
Östersund år 1872.

Sjukvård.

Epidemisjukhus var inrymt i det s.k. "gamla häk-
tet", en numera rivn byggnad på lasarettets område.

Meddelare: Fröken Anna Kinnman född i
Östersund år 1872.

SÄLLSKAPSLIV, TIDSFÖRDRIV
OCH NÖJEN

Sällskapsliv.

Under tiden före 1880-talet var det brukligt in om de kretsar, som meddelarens familj tillhörde, att familjerna i umgänget kommo tillsammans till enklare tillställningar. Damerna handarbetade, broderade och stickade - för missionen - och herrarna pratade, rökte, drucko toddy och spelade ibland kort. Högläsning förekom även och särskilt meddelarens fader, apotekare Lignell, brukade läsa. Dessa aftnar gingo i tur och ordning inom umgängeskretsen. Större bjudningar förekommo mera sällan. Till meddelarens familjs umgänge hörde: landssekreterare Rissler, häradshövding J.G. Hasselberg, lektor Dalén, rådman Skog, rådman Fresk samt även landskamrer Ekberg och auditör Ocklind. ?

Meddelare: f. Bankdirektör Carl Lignell
f. 1868.

Kalas och bjudningar.

Bjudningarna skedde vanligen i stora svep för den närmaste umgängeskretsen. Var det fråga om en större tillställning, bjöds på kort, men i vanliga fall sändes barnen med hälsning från pappa och mamma att vederbörande voro välkomna då och då. Vanligen serverades supé vid gående bord. Smörgåsbordet med en massa smörgåsrätter och småvarmt brukade vara dukat på taffeln. Man satt vid småbord så-

väl i matsalen som i angränsande rum. De rätter, som serverades, voro soppa, fisk, kött och efterrätt. Dessutom förekom ett flertal mellanrätter, omeletter, stuvningar m.m. Om vårarna var den vanligaste fiskrätten lax, som serverades helkocht. Efterrätten utgjordes vid större tillställningar vanligen av krokan; vid mindre tillställningar kunde man ha marängsuisse el. dyl. Var det endast supé, fingo gästerna, när de kommo, först kaffe med en myckenhet kakor och annat dopp.

Till smörgåsbordet serverades brännvin och man tog i allmänhet både helan och halvan och även tersen. Öl serverades även, och vid de finare tillställningarna vin. Efter maten serverades kaffe och likörer samt punsch. Efter måltiden, antingen det nu gällde middag eller supé, gingo herrarna för sig, drucko toddy och spelade kort. Det vanligaste spelet, när det endast var herrar, som spelade, var vi-ra. Damerna spelade priffe och detta spel spelades även om sällskapet någon gång var blandat. Vid dessa middagar och supéer förekom i allmänhet icke dans. Däremot bjöds det på sina ställen på sång och musik.

Vid dessa kalas förekom mycken och god mat. Det var en tävlan mellan husmödrarna. Ingen ville vara sämre än den andra.

Vid de större tillställningarna voro herrarna klädda i frack, ibland även annars. Överhuvud taget

användes frack då mera än nu.

Serenader.

Gymnasisterna brukade sjunga serenader för sina flammor. Man började med en väcksång, vanligtvis: "Har du något i flaskan kvar." Serenadföremålet skulle då tända ljus. En annan sång, som ofta förekom, var "Lill Anna Marie":

Säg får jag Dig följa

Lill Anna Marie

och gå vid din sida

Lill Anna Marie?

Du rider på gångarn

så stolt mig förbi,

men Du är dock helt ensam

Lill Anna Marie.

Vad bryr mig Din fader,

och ägorna hans

Vad bryr mig Din släkt

i sin rikdom och glans

Säg blott Du mig älskar

och min skall Du bli

Gick än Du i bomullskjol

Lill Anna Marie.

I allmänhet sjöng man fyra sånger. Som avslutningssång tog man gärna: Warum bist Du so ferne, o mein Lieb? Oftast sjöng man flera serenader efter

varandra, medan man ändå var ute. Repertoaren var dock ganska liten och samma sånger upprepades i allmänhet. Man stod i allmänhet inne på gården. Huruvida ordningsmakten lade sig i dessa serenader, var ej meddelaren bekant. Meddelaren hade själv som ung flicka fått serenader.

✓ Meddelare: Fröken Anna Kinnman, född i Östersund år 1872.

Serenader brukade hållas av skolpojkar och även äldre. Föremålet skulle då tända ljus. Meddelaren hade själv uppvaktats med serenad dagen före sitt bröllop.

✓ Meddelare: Fru Brita Pettersson f. 1857 i Östersund.

Nöjesanordningar.

Vid slutet av 1870-talet fanns ej Badhusparken. Där var då vatten och från stranden utgick här en pålarm, som sträckte sig långt ut i sundet till skydd mot västanvinden. Det var en sport för småpojkar att, när det blåste riktigt hård västan, springa längst ut på denna pålarm. Initiativtagare till utfyllningen av det nuvarande Badhusparkområdet var överste Skytte. Genom utfyllningen uppstod här det s.k. Sjötorget, där bl.a. nöjesmarknaderna under 1880-talet hölls. I början av 1890-

talet flyttades dock dessa till Nytorget. Tidigare hade nöjesmarknaden försiggått på gårdar i närheten av Stora torget. På 1890-talet anlades ett nöjesfält "Tivoli" ovanför Runeborg på Frösön av en fröken Helin, sedermera gift med stadskamrer Lönnborg. På nöjesfältet funnos karusell, skjutbanor, dansbana m.m. Där roade man sig särskilt onsdagar och lördagar. Nöjesfältet nedlades efter några år. Senare anlades Sandvikens nöjesplats.

Meddelare: E.Chr. Genberg, löjtnant,
 ✓ f. i Oviken 1868, inflyttad till Östersund 1874.

Spel.

Biljarder funnos på flera ställen bl.a. på Stadshotellet, och många av stadens herrar voro ivriga biljardspelare.

Om somrarna spelades kägglor på kägelbanan på Frösön strax på andra sidan bron.

Friluftsliv, sport.

Om vintrarna åkte man ofta skridsko. En skridskobana brukade hållas nedanför kajen, och inträdet dit var fem öre. Denna bana frekventerades mest av skolungdom. Om söndagsförmiddagarna brukade man ha musik, som exekverades av "tyska musikanter" på blåsinstrument. Om höstarna, när det var glanskis, före-

togos längre färder bortåt Knytta och Slandrom med skridskosegel och isjakter. Den på annat ställe omnämnda "klubben" hade en gång en isfest med marschaller o.dyl. En del av deltagarna hade skridskor, andra voro till fots.

Skidåkning förekom knappast.

Kälke åkte man i stadens gränder. Det var ej så noga med fordonen. Man tog vad man hade. Meddelaren och hennes bröder använde en arbetskälke, på vilken man lagt en björnhud. Kälkåkningen, som givetvis var till besvär för trafiken, sågs av ordningsmakten ej med blida ögon.

Vid 6-tiden om kvällarna brukade skolungdomen flanera på Storgatan mellan de båda apoteken Hjorten och Örnen. Om vårarna, när det var blött och slaskigt på gatorna, promenerade både stora och små på bron över till Frösön. Man avtog då galoscherna och ställde dem vid broändan, där de stodo i långa rader. När man gick hem hämtades de och påtogos där.

Slädpartier anordnades ibland av "klubben".

Baler, dans. .

Oscarsbalen, den första december, var den största balen under året. Den hölls på Stadshotellet och besöktes av stadens societé. Dessutom förekommo även välgörenhetstillställningar med dans. Fru majorskan Betty Sandler brukade anordna barnbaler, för välgörande ändamål någon gång om året. Särskilt skolung-

domen frekventerade dessa baler. Musiken utfördes på piano. Även dessa barnbaler höllos på Stadshotellet och därvid brukade apotekare Otto Liljesköld, provisor på apoteket Hjorten, uppträda och roa barnen med trollkonster.

De danser, som förekommo på de större balerna voro framförallt vals och fransäs, men även polka och hambo. Vanligen började man med en vals, så kom en fransäs och så åter en vals. Sedan var det omväxlande danser. Man använde dansprogram, på vilka kavaljererna tecknade sina namn för de danser de bjudit upp till. Damerna tecknade så sina namn på kavaljerernas program. En eftersökt dam kunde ha sitt dansprogram fulltecknat redan i början av balen. Vid de större balerna förekom även kotiljong. Kotiljongsmärken voro i allmänhet enkla, små buketter, rosetter m.m.

Gymnasistbal förekom någon gång om året. Balen arrangerades av några fruar, som även tjänstgjorde som "förkläden". Man höll till på någon hushållsskola el.dyl. där man hade tillfälle att laga mat. Enkel supé serverades samt saftbål.

Dansskolor.

Nästan varje höst kom en danslärare vid namn Schmidt till staden och höll dansskola. Lokal var någon för tillfället hyrd sal. Musik förekom i all-

mänhet ej vid lektionerna, utan dansläraren markerade takten genom att räkna: ett, två, tre, ett, två, tre o.s.v. Vid avslutningen av kursen anordnades stor slutbal, då man även hade musik. Dessa slutbaler besöktes av alla möjliga och inträdet var 1:50. Först var det uppvisning av eleverna och sedan allmän dans. Ibland förekom även solodans av någon särskilt begåvad elev. På slutbalerna brukade man även dansa lansiär-kadrilj.

Klubbar m.m.

En viss roll i stadens nöjesliv spelade den s.k. klubben, en sammanslutning av ren nöjeskaraktär inom societén. Där förekom dans, sång och musik. Vid ett tillfälle gavs där Haydns Barnsymfoni, varvid medverkade bl.a. meddelaren själv, frökornarna Ester von Schmalz, Dagmar Myrin, Elsa Wikander, tandläkare John Rosendahl m.fl.

Klubben anordnade även någon gång maskerader, varvid deltagarna väl mestadels ombestyrde sina egna dräkter. En del lånade dock även dräkter från Stockholm. Ibland ordnade klubben även med slädpartier. Man samlades då i allmänhet på Nytorget. Alla hästar hade slädnät. Vid ett dylikt slädparti, var meddelaren deltog, åkte man först ut till officersmässen på Frösö läger, där det bjöds på glögg. Sedan återvände man till staden, där festen fortsattes på Stadshotellet med dans.

Föreningar.

På 1880- och 90-talen fanns en sammanslutning bland stadens herrar, som kallades "Sällskapet". Sällskapet hyrde lokal i hörnet av Stora torget och Prästgatan ovanför nuv. Bröderna Svenssons speceri-affär. De flesta fönstren vette åt Prästgatan men ett fönster åt torget, genom vilket man kunde hålla ett öga på, var som där försiggick. Sammanslutningen var känd som en av stadens nyhetscentraler, och ofta hörde man: "Det har jag hört på 'Sällskapet'." På "Sällskapet" träffades man, åt, drack toddy, pratade och spelade kort. Till "Sällskapet" hörde bl. a. den s.k. "Buller Olle", redaktör Burman, kapten Aspgrén, räntmästare Nilsson, lantmätare Behm m.fl.

Handlandena hade en sammanslutning som kallades "Jämtlands gille", vilken f.ö. fortfarande existerar.

"Gröna kammaren" var en sammanslutning för gemensamt nöje av yngre ogifta personer.

Skarpskytteföreningen.

I staden fanns även en skarpskytteförening, som hade sina övningar på ett område norr om staden. Hit brukade stadens pigor samlas för att titta på skarpskyttarna.

Meddelare: Fröken Anna Kinnman född i Östersund år 1872.

Brännvinshandel, krogar.

Brännvinsmagasinet låg vid denna tid (1870-80-talen) vid Stora torget mitt emot nuv. Grand hotell - nuv. kvarteret Ordningsmannen 2.-Inventarierna bestodo bl.a. av fasta brännvinstunnor. Sedan Grand hotell byggts, hyrdes dess källare till lagerlokal och från tunnorna i denna källare pumpades brännvinet genom en slang, som gick tvärs över Storgatan, upp till de fasta tunnorna i magasinet. Denna slang skyddades av en liten bro.

Ett flertal krogar funnos i staden och brännvinshandeln var fri. Det var traktören Per Jonssa, som hade sin lokal vid övre sidan av torget - nuv. Lundholms järnhandel, "Glahans Märta", som hade krog vid Storgatan 14 och gästgivaren Erik Jönsa på gästgivaregården - nuv. Gamla Stadt - för att nämnda några stycken. På en av dessa krogar brukade värden vid stängningsdags eller när någon fått litet för mycket till bästa avfärda vederbörande med orden: "Kom igen i våra, om du ha na pænning."

Meddelare: E. Chr. Genberg, löjtnant,
f. i Oviken 1868, inflyttad till Östersund 1874.

Brännvin såldes i brännvinsmagasinet vid Stora torget, mitt emot nuv. Grand Hotell. Det såldes stops-, halvstops- eller kannvis och vanligen häm-